

MEKKE'DEN ANADOLU'YA BİR ÖMÜR, BİR SUBAY: ALİ DURMUŞ ÖZAKINCI

A LIFETIME FROM MECCA TO ANATOLIA, AN OFFICER:
ALİ DURMUŞ ÖZAKINCI

Resul YAVUZ*

Öz

1903 yılında Şam Harp Okulundan mezun olduktan hemen sonra Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Ordusu içerisinde önemli askeri kademelerde görev alan Ali Durmuş Bey, başta Yemen İsyanı olmak üzere Hicaz, Suriye, Akabe bölgelerinde yaklaşık 15 yıl boyunca devletin bekası için mücadele etmiştir. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Akabe ve Hicaz'da birçok kritik görevlerde bulunmuş, Osmanlı Ordusu'nun komuta kademesindeki pek çok kişiden taltifname almıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Hicaz-Suriye hattı başta olmak üzere birçok bölgede görev almış, istihbarat dairesinde İngiliz casus Lawrance'nin takip edilmesinde görevlendirilmişti. Suriye Cephesi'nde Eylül 1918'de esir edildiğinde, Arap asıllı olmasına binaen kendisine Faysal Hükümeti tarafından teklif edilen, Suriye Arap Devleti'nde görev almayı reddederek Anadolu'ya kaçmış ve Mustafa Kemal önderliğindeki Milli Mücadele'nin her safhasında bulunmuştur. Zaferden sonra bizzat Mustafa Kemal tarafından önerilen "Özakıncı" soyadını alan Ali Durmuş Bey, yaş haddinden emekli edildiği 1944 yılına kadar Anadolu ve Trakya'da çeşitli askeri kademelerde görev almış ve kendi ifadesiyle görevi süresince hiçbir zaman "uyarı ve cezaya" maruz kalmamıştır.

Bir imparatorluğun çöküşünden, yeni bir ulus devletinin doğuş sürecinin, sancılı her aşamasına tanıklık eden Ali Durmuş Bey, yaşadığı müddetçe birtakım kaygılardan dolayı, aile fertlerinden hiçbirine anılarından tek kelime bile bahsetmemiştir. İlk kez torunu Serdar Özakıncı'nın dedesinden kalan yüzlerce belgeyi gün ışığına çıkarmaya karar vermesiyle, bu tarihi şahsiyetin yaptıkları, görevi süresince yaşadığı her şey, gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Şam, Akabe, Lawrance, Suriye, Kuvva-i Takibiye, İstihbarat.*

Abstract

Ali Durmuş Bey who served in different military and administrative positions until the end of 1st World War after the graduation from Damascus Military Academy in 1903, was in charge of quashing Yemen rebellion and also served in Akabe, Hejaz, Yemen and Syria for almost 15 years. Before the 1st World War, he had many critical positions in Akabe and Hejaz, and received gratifications from many people at different positions in Ottoman Army.

He was assigned in not only Hejaz-Syria line but also in different regions; he was also appointed as an officer in intelligence division to track the English spy Lawrence. When he was captured on 1st September 1918 in Syria front, he refused the offer from Faysal Government to have assignment in Syria Arabian Government which was offered as he was Arabic originated and he escaped to Anatolia and had roles in every phase of National Struggle that was under the leadership of Mustafa Kemal. Ali Durmuş Bey who was given the surname of Ozakıncı by Atatürk after the victory, served in Anatolia and Thrace until he was retired in 1914 and with his own words he had never had any "warning or punishment" during his service.

Ali Durmuş Bey who witnessed the painful process of the collapse of an empire, the rising of a new national government, never mentioned his memories to his family members because of some

*Dr. Resul Yavuz, Milli Eğitim Bakanlığı, resulyavuz@hotmail.com.

anxieties. For the first time, when his grandson, Serdar Ozakıncı decided to disclose hundreds of documents that were belong to his grandfather, the success of this historical character and the things he lived have been tried to be revealed.

Keywords: *Damascus, Yemen, Akabe, Lawrance, Syria, Intelligence*

GİRİŞ

19. yüzyılın son çeyreği, altı yüz seneden fazla ayakta durmayı başarabilen Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran olayların yaşandığı bir dönemdi. Devletin çöküşünü durdurabilmek için gerek askeri gerekse sivil ve bürokratik alanda birçok yenilikler denenmiş, rejim değişikliği ile meşruti yönetime geçilmiş, devletin siyasi erkânı uluslararası platformda diplomatik mecralarda devletin bütünlüğünü korumayı ilke edinen politik manevralarla imparatorluğun ömrünü uzatmak istemişlerdi. Ancak bütün bu çabalara rağmen imparatorluk, 20. yüzyıla yorgun ve toprakları her an parçalanma tehlikesiyle ufulanmış olarak giriyordu.

İmparatorluk topraklarının en ücra köşelerinde yaşanan bütün bu badireleri, üzüntüleri, devletin vefalı evlatları iliklerine kadar hissetmişti. İmparatorluk sınırları içerisinde dünyaya gelen bu kuşaklar, büyük çalkantılarla dolu bu süreçte bir imparatorluğun çöküşüne, o çöküşün küllerinden yeni bir devletin doğuşuna şahitlik etmişlerdi. Bu yönüyle onlar, bir anlamda bütün bu sancılı sürecin sorumluluğunu omuzlarında taşımışlardı. Büyük yokluklar içerisinde, devletin kısıtlı imkânlarıyla açtığı okullardan mezun olup savaş meydanlarında uğruna canını feda edeceklerine dair yemin ettikleri Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlemek için mücadele verdiler. Savaştan savaşa, cepheden cepheye koştular. Bütün imkânsızlıklara rağmen usanmadılar, yılmadılar. Okullarından mezun olduktan sonra nerede bir isyan, kargaşa ve savaş var ise orada görev aldılar.

1879 yılında, Mekke'de¹ dünyaya gelen Ali Durmuş (Özakıncı) Bey de bu şekilde Osmanlı Ordusu içerisinde görev almış subaylardan birisiydi. Lakin Ali Durmuş Bey, bölgede göreve başladığında Osmanlı Devleti, başta Ortadoğu olmak üzere, topraklarının birçok bölgesinde var oluş mücadelesi içerisine girmişti. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, Ortadoğu üzerinde iyice yoğunlaşan emperyalist devletlerin çıkar hesapları bu dönemlerde iktidarda olan Osmanlı Hükümetleri'nin her koşulda teyakkuzda olmalarına neden oluyordu. Aslında Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu Ortadoğu topraklarına, sanayileşme atağı içerisindeki Avrupalı devletlerin ilgileri, sadece bu yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmamıştı. İngiltere, artan hammadde ihtiyacını karşılamak için Hindistan'a yönelmiş ve Ortadoğu'ya olan ilgisini artırmıştır. Bu durumla birlikte başta Yemen olmak üzere 17. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz ticari şirketleri bölgede boy göstermeye başlamıştır².

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın hummalı ve uzun soluklu projelendirme çalışmalarından sonra açılması, bölgenin bir daha geri dönülemeyecek şekilde siyasi, askeri ve ticari değişiklikler getirdiği bir sonuçla devinim içerisine girmesine neden olmuştu. Her şeyden önce kanalın açılması ile başta İngiltere ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin Mısır'a yönelik, zaten var olan, ilgililerinin eskiyle kıyaslanamayacak oranda

1 Genelkurmaya bağlı askeri kayıtlardan doğum yeri ve tarihi bu şekilde gösterilse de emekli olduktan sonra milletvekili olarak seçilmek için aday olarak listede yer almak amacıyla Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine yazdığı bir dilekçede doğum tarihini 1884 olarak gösterirken, aslen Erzurumlu olduğunu ifade etmiştir. Her iki bilgi için de bkz. ADÖ Özel Arşivi Belge No: 1, 2.

2 Yahya Yeşilyurt, Medeniyetler Beşiği Kadim bir Osmanlı Ülkesi Yemen, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2011, ss. 78-85.

artmasına vesile olmuşken; sonuçlarının da yine Ortadoğu ve Mısır üzerinde negatif tesirler yaratmasına kapı aralamıştı. Öyle ki kanalın açılması Osmanlı Devleti'nin varlığını doğrudan etkileyebilecek gelişmelere yol açacaktı³. Bu, doğal olarak geniş bir perspektiften bakıldığında, zamanla tüm bölgenin karışık bir denkleme kaosa sürüklenmesine neden olurken; hâkimiyet mücadelesinde Ali Durmuş Bey gibi gencecik subay ve erlerin Osmanlı aidiyet duygusu ile bölgenin elden çıkmaması için verilen mücadelede yer almasına yol açmıştı. Neticede Ali Durmuş Bey ve akranları 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki büyük buhranlı süreci yaşayarak gözlerinin önünde Ortadoğu'nun Osmanlı Devleti'nin elinde çıkışına şahit olacaktı.

1.1904 Yemen İsyanı

Osmanlı Devleti'nin egemenliğine giren Yemen, jeo-politik konumu yönünden Avrupalı devletlerin emperyalist hedeflerinden birisi durumuna gelmişti. Fransa, İtalya ve özellikle İngiltere Yemen'e göz koymuş; bu gayelerine ulaşmak için de Yemen'e gönderdikleri casus ve misyonerler vasıtasıyla Arap halkını, Türkler ve Türk yönetimine karşı kıskırtmışlardı⁴. Dolayısıyla böyle bir ortam içerisinde de okulundan yeni mezun olmuş olan Ali Durmuş Bey, ilk görevini alarak Yemen'de ortaya çıkan isyanı bastırmak için bölgeye gönderilecekti. Nitekim 1903 yılında Şam Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra aynı yıl Ali Durmuş Bey, "Mülazım-i Sani" unvanı ile gönüllü olarak Hicaz bölgesinde faaliyet gösteren 63. Alay'da görev almış⁵, bu süre zarfında da Yemen'de ayaklanmaların yaşanmaya başlamasıyla birlikte, 1903 yılının sonuna doğru gönüllü olarak Yemen Askeri Harekâtında görevlendirilmişti. Yemen'de bu sıralarda büyük bir kargaşa hâkimdi.

Yemen, Osmanlı Devleti için, sadece bu yıllarda değil, 17. yüzyılın ortalarından itibaren sorun olmaya başlamıştı. Arabistan Yarımadası'nın güneyinde yer alan Yemen; stratejik, jeopolitik ve ticarî bakımdan büyük bir ehemmiyet taşımakla birlikte, Kızıldeniz'e geçişin kontrol altına alınmasında önemli bir mevki durumundaydı⁶. İngiltere için Hindistan'a ulaşmada en kısa yol, Akdeniz üzerinden küçük bir kara bağlantısı ile Kızıldeniz'e varan deniz yolundan geçmekteydi. 1820'li yıllarda bu işleyiş yoğun bir şekilde görülmeyle birlikte, 1830 yılından itibaren buharlı gemilerin kullanılması ile bu rota daha da canlanmıştı. 1828 yılında Moha'da İngilizler tarafından ilk yerleşim yeri kurulmuştur⁷. İngiltere'nin 1839'da Aden'i işgal etmesi ile birlikte Yemen'de, Osmanlı Devleti aleyhine isyan girişimleri, iyice kontrol edilemez hale gelmiş durumdaydı⁸.

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile bölgeye İngilizlerin yanında Fransızlar ve İtalyanların da ilgisinin artması, Yemen'deki aşiret reislerinin türlü entrikalarla Osmanlı hâkimiyetine başkaldırmalarına neden oluyordu. Bu tarihten sonra bölge, Avrupalı devletlerin daha çok ilgisini çekmesiyle birlikte, Osmanlı Hükümeti'nin bölgede hâkimiyet mücadelesi daha yoğun bir şekilde kendisini gösterecekti⁹. Öyle ki 1904 yılında ortaya çıkan İmam Yahya İsyanı'na kadar Yemen'de 1889, 1891 ve 1895 tarihlerinde de isyan girişimi gerçekleştirilmişti. Osmanlı Devleti bu isyanları bir şekilde bastırır da isyanların

3 Başta Mısır olmak üzere İngiltere'nin Ortadoğu üzerindeki artan ilgisi ve bu ilginin tarihi perspektifte nasıl bir dönüşüme neden olduğu hakkında geniş bilgi için bkz. Durmuş Akalın, Süveyş Kanalı Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi, Yeditepe Yay., İstanbul, 2015, s. 449.

4 İhsan Süreyya Sırma, Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyancıları, Düşünce Yay., İstanbul, 1980, s. 196.

5 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 3.

6 Cengiz Çakaloğlu, "1903 İsyanı'nın Bastırılmasında Mersin Redif Taburu", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt. III, S. 8, Mayıs, 2016, s. 115; Yeşilyurt, a.g.e., s. 82.

7 Yeşilyurt, a.g.e., s. 87.

8 Yeşilyurt, a.g.e., s. 87.

9 Akalın, a.g.e., s. 451.

devam ettiği bu dönemlerde Yemen'e tam olarak hâkim olamamış bir vaziyetteydi¹⁰.

Zeydi İmamı Yahya'nın, Osmanlı halifesini tanımadığını ilan etmesiyle İngilizler, Yemen sahillerinde bulundurdıkları casuslar vasıtasıyla rahatlıkla İmam Yahya'nın Osmanlı Hükümeti aleyhine iş görebilmesine ve faaliyete geçebilmesine neden olmuşlardı¹¹.

II. Abdülhamit, kendi döneminde iyice alevlenen Yemen İsyanları ile baş edebilmek için bölgeye sürekli olarak dirayetli valiler göndermesine rağmen Yemen'de hâkimiyet bir türlü tam olarak tesis edilemiyordu. Nitekim bu dönemde Hüseyin Hilmi Paşa'nın başarısız yönetiminden sonra, 1904'te ortaya çıkan isyanını bastırmak için Tevfik Paşa vali olarak gönderilmiş;¹² ancak Tevfik Paşa'nın da yönetimdeki ciddi aksaklıklarından dolayı o da bölgeye hâkim olamamıştı¹³. İsyancılar, San'a-Hudeyde yolunu kesmişler ve San'a-Menaha arasındaki telgraf hatlarını da tahrip etmişlerdi¹⁴. Buradaki birliklerin yetersiz kalması sonucu ve böyle bir ortam içerisinde Ali Durmuş Bey, harp okulundan mezun olur olmaz, derhal Hicaz Bölgesi'nden Yemen'e İmam Yahya liderliğindeki isyanı bastırmak için gönderilen kuvvetler içerisinde genç bir teğmen olarak yer almıştı. İsyan, Osmanlı Ordusu'nun derhal bölgeye etkin bir şekilde kuvvet kaydırmasına rağmen büyüdü ve başta San'a olmak üzere birçok bölgeyi etkisi altına aldı. İsyancıların kısa sürede bölge halkından da destek alması neticesinde Osmanlı Ordusu, buradaki isyanı bastırmada başarılı olmadı. Dahası isyancılar, Osmanlı Ordusu içerisinde disiplin bozukluğu, yönetimdeki aksamalar ve açlık gibi nedenlerle ordu karargâhına birçok kez saldırı düzenlediler. İsyanın iyice büyüyüp alevlenmesi üzerine, Hicaz'dan Yemen'e takviye kuvvet kaydırılmasına rağmen, isyancılar San'a'ya hâkim olmayı başarmışlar ve Osmanlı Ordusu'ndan birçok askeri esir etmişlerdi. Başta ordunun komuta kademesindeki bozukluklar, açlık ve isyancıların bölge halkının da desteğini almalarıyla 1904'te, İmam Yahya İsyanı olarak da bilinen, Yemen İsyanı'nda Osmanlı Ordusu başarısız olmuştu¹⁵. Bunun üzerine Yemen'de Osmanlı Devleti'nin temsilcileri bir araya gelip İmam Yahya ile görüşme kararı alarak bir heyet oluşturdular. Oluşturulan heyetin, İmam Yahya ile görüşmesi neticesinde bir yıllığına yapılan ateşkes ile San'a'dan hiçbir askeri malzeme alınmadan Osmanlı askerlerinin San'a'yı tahliyesi kararlaştırıldı. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti, Yemen valisini görevden almış ve yerine daha önceki isyanlara karşı başarılı operasyonlar yapan Ahmet Feyzi Paşa'yı görevlendirse de yapılan askeri harekâtlarda yine tam olarak başarı sağlanamamıştı¹⁶. Bu isyan, Osmanlı Hükümeti'nin bölgeye egemen olmasının artık ne kadar zor olduğunu gözler önüne sermişti. Bu durumu, 1904'te Yemen'de vali olarak görevlendirilen Mehmet Tevfik (Biren)

10 Hasan Muhiddin Paşa, Ah O Yemen 1904 İsyanı, Haz. Cahit Kayra, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 15: Aslında Osmanlı Devleti'nin Yemen'de hâkimiyet tesis etme mücadelesi ve bunun beraberinde getirdiği başkaldırıları 16. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yeşilyurt, a.g.e., ss. 90-106.

11 Süleyman Kani İrtem, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 1999, s. 141.

12 İrtem, a.g.e., s. 146.

13 Hasan Muhiddin Paşa, a.g.e., ss. 65-66.

14 Yeşilyurt, a.g.e., s. 96.

15 1904'teki Yemen İsyanı'nda ordu içerisindeki aksamalar, yanlış emirler ve hareket düzensizlikleri neticesinde gelen başarısızlıklarla ilgili olarak Yemen'de görev yapan Osmanlı Ordusu'nda subay olarak görev yapan Hasan Muhittin Paşa'nın başarısızlığın nedenleri ile ilgili olarak hazırladığı rapor için bkz. Hasan Muhiddin Paşa, a.g.e., ss. 28-72; Ayrıca gerek 1904 Harekatı ve gerekse Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Yemen'deki durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rüştü Paşa, Ah O Yemen'dir, Haz. Faruk Yılmaz, Berikan Yay., Ankara, 2004.

16 Yeşilyurt, , s. 99.

Bey şu şekilde izah ediyordu: "...Böyle korkunç bir memlekette, orduya ait küçük kuvvetler dağınık bir halde muayyen yerlerde bulundurulmakta, vilayet merkezinin civarında tamamen mütemerrid kabilelerle meskün olmasına rağmen ordu, eski silahlarla tamamen bakımsız ve intizamsız bir halde bulunmakta idi. Bu da yetmezmiş gibi imamın bir de cihat ilanı ile imamlık şartlarını tamamlamaya azmetmesi ve bizim içinde bulunduğumuz zor vaziyeti görerek büyük bir cüretle isyan hareketine girişmesi, bu vahim meselenin İstanbul'un tavsiyelerine göre kuru nasihatlerle halledilebilmesinin ne derece boş bir hayal olduğu ve nasihat gibi tedbirlerin ancak gücümüzü göstermeye muktedir bulunduğumuzu bilfiil ispat etmek şartıyla, müessir olabileceğini tahakkuk ediyordu..."¹⁷

Tevfik Bey'in de ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti'nin Yemen'deki hâkimiyeti, tabiri caizse, pamuk ipliğine bağlı bir görünüm arz ediyordu. Çünkü Osmanlı Hükümeti, bu isyanların sebep olduğu bir ortamda, Yemen'deki aşiretleri kendi yanına çekmeyi başaramamıştı¹⁸. Öyle ki 1907 yılına gelindiğinde de Osmanlı Devleti, Yemen'de bir başka isyan ile karşılaşmıştı. Bu seferki isyan, Yemen'in kuzey kesimlerindeki Asir'de, Muhammet İdrisi adında bir şeyhin önderliğinde ortaya çıkmıştı¹⁹.

1904 yılı Yemen Hareketi sırasında, belgelerinde kısa bilgiler vermeyi tercih eden Ali Durmuş Bey, ilk savaş yarasını burada almış ve bir süre hastanede tedavi edilmişti. Tedaviden sonra, isyanı bastırmak için gönderilen kuvvetler içerisinde yeniden yer alan Ali Durmuş Bey, genç bir mülazım-ı evvel rütbesiyle Menaha mevkisinden San'a'ya kadar gerçekleştirilen harekâta "...Harbe iştirak ederek hamiyet ve sadakat ve ubudiyetin itlakına sezavar olan şecaat ve cesareti..." ile daha görevinin ilk yıllarında komuta kademesinden büyük takdir görmüştü²⁰.

Ali Durmuş Bey, 1907 yılında Yemen'de yeniden isyan alevlendiğinde bölgeden ayrılmış, Hicaz'da yeni bir göreve getirilmişti. Hicaz Bölgesi'nin olası bir işgalinde savunma maksadıyla bölgeye asker sevkiyatını hızlı bir şekilde yapabilmek için devletin kısıtlı imkânları dâhilinde büyük umutlar bağlanan, Hicaz Demiryolu Hattı'nın uzatılması hükümetin en öncelikli projelerinden biriydi. Bu vesile ile 1907 yılında Ali Durmuş Bey, Süvari Yüzbaşısı unvanı ile Medine-i Münevvere Taburunda görev aldı²¹. Burada bulunduğu süre zarfında yapımına

17 Mehmet Tevfik Biren, II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, C.I, Haz. F. Rezan Hürmen, Arba Yay., İstanbul, 1993, s. 320.

18 Yeşilyurt, a.g.e., s. 98.

19 Yeşilyurt, a.g.e., s. 100.

20 Ali Durmuş Bey, iki yıl görev yaptığı Yemen'de Osmanlı Ordusu'nun en zor zamanlardaki durumlarına şahit olmuş ve asilerden San'a'nın kurtarılmasında büyük fedakârlıklar göstermişti. Onun bu harekâta gerçekleştirdiği başarıları, bağlı bulunduğu On Dördüncü Fırka Komutanlığı ve aynı zamanda Divan-ı Harp Reisi tarafından büyük takdir toplamış ve bu durum kendisine şu şekilde bildirilmişti: Bkz. Ek- 10: "Hicaz Fırka-ı Askeriyesine mensup Altmış Üçüncü Alay'ın Dördüncü Taburunun Dördüncü Bölük Mülazım-ı Sanisi Ali Durmuş Efendi, Hicaz'dan Yemen'e gelirken yaverlik ve katiplik etmek üzere mukime almış olduğundan Hadide ile San'a güzergahı üzerinde kain menaha mevki-i askeriyesinden San'a'ya kadar icra kılınan hareket-i askeriyeye şekavet olan ahalinin tard ve tendilleri (kovma ve cezalandırmaları) hususunda sevk olunan kıtaatı askeriyeye birlikte harbe iştirak ederek hamiyet ve sadakat ve umudiyeti nitlakına sezavar olan şecaat ve cesareti bil-fiil ibraz ve izhar etmiş ve saye-i satvetvaley-i Cenab-ı Hilafet Penah-ı azimide Yedinci Ordu'yu Humayunun merkezi San'a'ya kemal-i Muvaffakiyetle girildikten sonra hattı muhasaranın ref'ine kadar San'a'da müteferrik hizmetlerde istirham kılınarak ibrazı asarı sadakat, hüsnü hizmet ve faaliyetinden bahisle müteaddit defalar telif ve tesir-i arz ve inha kılınmış olduğundan bittecrübe anlaşıldığına ve ra'yul-ayn.....(okunamadı) Mülazım muma-ileyhin ahval ve hareketinden halen ve atiyentaattufat (muhabbet gösterme).....(okunamadı) hürmetle işbu memuriyetname Mülazım muma-ileyhin (adı geçenin) yedine (eline) bittahim (mühürlenerek) ita kılındı. 28 Nisan 1322 (1906). Ba irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilafet Penahi Hadide Teşekkül Divan-ı Harp Reisi ve on dördüncü Fırka-ı Hümayun Kumandan Vekili Ferik (Mühür)"

21 Kendi hal tercümesini içeren bir yazıda İstanbul'da bulunan 1. Ordu Erkan-ı Harbiyesine verdiği bir laiha üzerine imtihan edilerek yüzbaşı rütbesine terfi ettirilmiştir. Bkz. Ek- 4; BOA, İDUİT, D. 76/16.

büyük bir hızla devam edilen Hicaz Demiryolu Hattı'nın denetlenmesi ile meşgul oldu²².

Ali Durmuş Bey, 1910 yılında Osmanlı Jandarma Teşkilatına geçerek Medine-i Münevvere taburuna bağlı Suriye Alayı'nda Hecin Süvari Bölük Komutanlığına tayin edildi²³. Bu başarılı çalışmalarından ötürü kendisine, Medine-i Münevvere Jandarma Komutanı tarafından gönderilen bir takdirnamede şu ifadelere yer veriliyordu: *"Alay Komutanlığından nam Behiyelerine vurud eden bir kit'a Takdirname leffen tevdi kılındı. Vazifenin namus demek olduğunu takdir ile ibraz-ı mesai ve isbat-ı ehliyet ve sadakat edenlerin daima mazharı takdir olunacağı ve dareyinde (Dünya ve ahirette) naili feyz ve sadakat ve mazhari-tevfikati Cenab-ı Rabbi Mennan olacağı beyanıyla hadematı meşkurenizi takdir ve tebrik eylerim efendim."*²⁴

Ali Durmuş Bey, Jandarma Teşkilatına geçtikten sonra 1911 yılında Tiran-Senafir Adası'nın işgal hareketinde görev aldı. Akabe Körfezi girişinde yer alan adalarda güvenliği sağlamak amacıyla inşa edilecek olan karakolların yer keşiflerinin gerçekleştirilmesi ve buralarda bir miktar jandarma konuşlandırılması amacıyla kendisine bağlı bir grup askerle bu bölgede bir süre kaldı. Ayrıca bu görevlendirmede Arap bedevi aşiretlerinden oluşturulan jandarma birliklerinin tedibine dair bir amaç da bulunmaktaydı. Çünkü Ali Durmuş Bey'in de aktardığına göre bedevilerden oluşturulan Arap Jandarma Alayları sık sık otoritesizlikleriyle ve merkezi hükümetinin emrini dinlememekle gündeme gelmekteydiler. Aslında bu görevlendirme, Akabe Körfezi'nde güvenliği sağlamakla birlikte bölgeden istihbaratın sağlıklı ve zamanında yapılması noktasında çok büyük önem taşımaktaydı²⁵.

Kendi ifadesiyle Birinci Dünya Savaşı'na kadar Yemen, Hicaz ve Suriye arasındaki bölgelerde gerek asilerle mücadele ederek güvenliği sağlamada, gerekse demiryolu hattının korunmasında etkin bir şekilde görev aldı. Nitekim bu dönemde Osmanlı Devleti'nin, Ortadoğu'da hükümet otoritesini tanımak istemeyen birçok Arap kabilesi bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, bu tür kargaşa çıkaran aşiretlere nişan ve hediyeler vermek suretiyle onların devlete bağlılıklarını sağlamaya çalışırken²⁶, Ali Durmuş Bey'in de bulunduğu özel Jandarma Birlikleri, asilerle mücadele ederek bedevilerden ilk defa vergi alınmasında ve bedevi gençlerinin jandarma olarak kaydedilmesinde başarılı oldu. Ali Durmuş Bey, bu çalışmaları neticesinde Üçüncü Mecidi Nişanı Madalyası ile taltif edilerek binbaşılığa terfi ettirildi²⁷.

2. Şerif Hüseyin'in İsyanı ve Ali Durmuş Bey'in Tutumu

Arap topraklarına Batının ilgisi ve yayılması daha önce de belirtildiği gibi Birinci Dünya Savaşı başlamadan evvel ortaya çıkmıştı. 19. yüzyılın ilk yarısında ticaret ve ulaşım ağı ile Batı dünyası, Ortadoğu'ya yönelmeye başlamıştı. Öyle ki 1839'dan itibaren İran Körfezi ve Arabistan'ın güneyinde İngilizler ciddi bir güç haline gelmişlerdi. İngiliz yönetimi bu süreç içerisinde kendi çıkarlarından dolayı uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve korunması üzerinde bir politika geliştirmişti²⁸. Ancak değişen politik çıkarlar paralelinde 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere bu politikasından vazgeçmek suretiyle, Osmanlı'nın başta Ortadoğu olmak üzere, egemenliği altındaki alanlarda etkisini ortadan kaldırmaya

22 BOA, İDUİT, D. 76/16.

23 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 3.

24 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 4.

25 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 5.

26 Ömer Osman Umar, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938, AAM Yay., Ankara, 2004, s. 287.

27 ADÖ Özel Arşivi Belge No:2; Torunu Serdar Özakıncı ile yapılan röportaj, 05. 05. 2016; BOA,İ.TAL.D.330/68.

28 Akalın, a.g.e., s. 349.

yönelik bir faaliyet içerisine girmişti. Bu, doğal olarak bölgede bütün dengelerin değişmesi ve Osmanlı Yönetimi'nin Ortadoğu üzerindeki her türlü saldırıya karşı uyanık olmasını zorunlu kılmaya başlamıştı²⁹. Dolayısıyla Ortadoğu dünyası böyle bir siyasi atmosferde Dünya Savaşı'nı karşılamıştı.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Ali Durmuş Bey, Hicaz Bölgesi'nde genel asayişin sağlanması ile meşguldü. Savaş başladığında bir süre aynı görevine devam eden Ali Durmuş Bey, İstanbul'dan gönderilen özel bir emirle Akabe Havalisi Komutanlığı'na tayin edildi³⁰. Kendisine gönderilen emirde "*Kuvvet gelinceye kadar Akabe civarının komutanı olduğu, erzakin gönderileceği...*" yazılarak "*... din ve namus zamanında...*" görevinde muvaffakiyetler dileniyordu. Ali Durmuş Bey, gönderilen bu emirle savaş başladığında kuvveti olmayan Akabe ve civarını, asi Bedevi ve İngilizlerin saldırılarına karşı koruması isteniyordu³¹. Daha savaşın başında büyük korkulardan biri İngilizlerin Kızıldeniz üzerinden bölgeyi abluka altında tutarak bölgeye iaşe temin edilme işini sekteye uğratmalarıydı. Çünkü özellikle Süveyş Kanalı'nın açılması ve Mısır'a İngilizlerin yerleşmesi ile birlikte Kızıldeniz etrafındaki stratejik sahillerde İngiliz etkisi iyice kendisini belli etmeye başlamıştı³². Dolayısıyla Ali Durmuş Bey'in Akabe'de bulunduğu sıralarda İngilizlerin karaya asker çıkarma durumu ile ani bir baskın yapma tehlikesi de her geçen gün artmaktaydı. Bu tehlike, Osmanlı Kuvvetleri'nin Medine'de bulunan komutanlığı tarafından o derece dikkate alınmış bir vaziyettedi ki Ali Durmuş Bey'e gönderilen bir yazıda bu hususa dikkat çekilerek düşmanın karaya ayak basmasına hiçbir şekilde müsaade edilmemesi isteniyordu³³. Artık geceli gündüzlü olarak Akabe Körfezi, Jandarma İstihbarat Komutanı Ali Durmuş Bey ve ekibinin gözetimindeydi. Nitekim kısa sürede Ali Durmuş Bey, yeni atandığı bu görevi sırasında büyük yararlılıklar gösterdiğinden kendisine daha savaşın ilk yılında Akabe Müfrez Komutanlığı ve Kaymakamlığı tarafından "*Akabe Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Durmuş Bey'e*" hitaben gönderilen bir yazıda "*Takdirname*" ile ödüllendirilmesine karar verilmişti³⁴.

Savaşın başlaması ile birlikte İngiliz casuslarının Ortadoğu'da etkinliklerinin artmaya başlaması Ali Durmuş Bey ve bağlı bulunduğu Jandarma istihbarat dairesinin de onlarla daha etkin bir şekilde mücadele etmesi anlamına geliyordu. Öyle ki tam da bu dönemde başta Lawrance olmak üzere Gettrude Bell gibi pek çok kişi bölgede etkin bir şekilde faaliyetlerde bulunarak Arapları Osmanlı Hükümeti'ne karşı olası bir isyan hareketine teşvik etmeye başladılar³⁵. Zaten 19. yüzyılın son çeyreğinde Mısır'ı kendisine üs edinen İngiliz yönetimi bölgedeki gelişmeleri yakinen takip ederken, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması

29 Muhammed Tandoğan, Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2013, s. 113.

30 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 3.

31 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 6.

32 Akalın, a.g.e., s. 355.

33 Bizzat Akabe Jandarma Komutanı Ali Durmuş Bey'e gönderilen acele bir yazıda bu husus şu ifadelerle talep ediliyordu. "*Akabe'de Jandarmalarımız Namusu Askeriye ve milliyemizi düşmanların son fedakârlıkla tasdik ettirmedikçe ve son nefer son cebhanesini sarf ve rütbe-i şehadeti ihraz etmedikçe düşmanın bir neferinin mukaddes toprağımıza ayak bastırmamaları düşmana esir olmak ve silah teslim etmenin en büyük şenaa ve hiyanet olduğu hakkındaki o emirleri daima zabıta bulundurulması azm ve metanetinize ve efradın şecaat ve sadakatine eminim velev az olsa da namuskâr bir kıt'a karşısında düşmanın karaya asker çıkarması kolay bir iş değildir. Fedakâr efradımızla düşmanın bir neferi karaya ayak basamayacak ve Osmanlı Jandarması'nın kuvva-i maneviyesini anlayacak ve ciddiyetini öğrenecektir. Cümlemenizi selam kat'i ziyan son derece azm fedakârı tevecçüh ederim.*" ADÖ Özel Arşivi Belge No: 7.

34 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 12.

35 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, (Komisyon), Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yay., İstanbul, 1995, ss. 105-174.

ile birlikte etki alanını daha da genişletme uğraşı içerisine girmişti³⁶. Şüphesiz, Lawrance ve diğer İngiliz subaylarının bu faaliyetleri Ali Durmuş Bey ve ekibi tarafından yakından takip edilmekteydi³⁷. Daha Arap İsyanı ortaya çıkmaya başlamadan Lawrance, arkeolog olarak Arabistan topraklarında dolaşmaktaydı. Feridun Kandemir'in ifadeleriyle Bab-ı Ali Hükümeti'nin onu sınır dışı edecek bir durumu da yoktu. Ancak başında Ali Durmuş Bey'in de dâhil olduğu istihbarat birimleri onu her yerde takip etmekteydi. Öyle ki Lawrance'nin Akabe'de olduğu haber alındığında, Ali Durmuş Bey ve Akabe kaymakamı onun çadırına bir gece vakti tebdili kıyafetle baskın yaptılar. Bu baskın sırasında Ali Durmuş Bey, bedevi kıyafetleri giymişti ve neredeyse beline kadar sakallı bir vaziyetteydi. Görüşmede Ali Durmuş Bey, Lawrance'den Akabe topraklarını derhal terk etmesini isteyerek, ona bir günlük süre verdi. Ertesi gün yanında Akabe Kaymakamı ile birlikte Ali Durmuş Bey, Lawrance'yi takip ederek ona yine aynı bölgede bir baskın daha yaptılar. İkinci baskında Ali Durmuş Bey, Lawrance'nin çadırını incelerken Osmanlı'nın Arap topraklarının paylaşımı ile ilgili bazı haritalar olduğunu gördü. Durmuş Bey, bu haritaları sınırından paramparça ederek Lawrance'ye oldukça sert davrandı ve onu Akabe'den kovdu³⁸. Ancak Lawrance sonraki dönemde çalışmalarına bütün hızıyla devam ederek 1916 Mayıs'ında Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmesine vesile olmuştu. Bu, beklendiği gibi Hicaz'daki Osmanlı Kuvvetleri'nin yetersizliğine rağmen, bölgenin daha da savunulamayacak hale gelmesi demektir. Esasında bu tarihten sonra, özellikle 1917 yılı, yukarıda bahsedildiği gibi bölgedeki Osmanlı Kuvvetleri'nin geleceği için son derece önemli bir yıldır. Her şeyden önce Şerif Hüseyin ve oğullarının isyanı bölgedeki bütün dengeleri alt üst etmişti.

Osmanlı Orduları, başta demir yolu hattı olmak üzere, Hicaz'ın güvenliğini sağlamada oldukça zor bir döneme girmiş bulunuyordu. Şerif Hüseyin ve adamları artık her yerde Osmanlı Ordugâhları'na baskınlar düzenleyerek, ulaşımı sekteye uğratmak amacıyla demiryollarına ve trenlere sabotajlar düzenliyorlardı. Hicaz'daki Osmanlı İstihbaratı ve Jandarma Birlikleri, bu tür sabotaj ve baskınların önünü alabilmek için çok yoğun bir çaba içerisinde bulunmalarına rağmen, bu tür olayların önünü alamıyorlardı. Dahası her geçen gün Hicaz ve bölgesindeki birçok aşiretin de asiler tarafına geçtiği haber alınıyordu. Her ne kadar bölgede Suriye Valisi ve 4. Ordu Komutanı olarak görev yapan Cemal Paşa, aşiretleri devlet tarafında tutmak için gayret sarfetse de bu konuda başarılı olamıyordu. Şerif Hüseyin, isyan fikrini son ana kadar saklamış görünüyordu. Öyle ki savaş başladığında Osmanlı Hükümeti, Şerif Hüseyin'i cihada davet edici mektuplar gönderdiğinde Şerif, bütün kalbi sadakatiyle cihadı tasdik ettiğini bildirmiş; ancak İngilizlerin Kızıldeniz'e hâkim olmasından dolayı bölgenin bombardıman edileceği endişesiyle cihadı aleni teyit etmemişti. Şerif Hüseyin, 1916 yılı ortalarına kadar Osmanlı Hükümeti'nin bütün isteklerini kabul eder gözükerek, I. Kanal Harekâtı'na destek vermiş, oğullarını ve Hicaz'daki kabilelerden gelen birlikleri Osmanlı Ordusu'na göndermişti. Şerif Hüseyin uzun süre bu tavrını sürdürerek, Bab-ı Ali'nin gönderdiği bütün taleplere coşku dolu ifadelerle bağlılık bildiriyordu³⁹.

4 Mart 1916'da Enver ve Cemal Paşa'nın Medine'ye gelerek Şerif Hüseyin'i, çeşitli hediye ve imtiyaz madalyaları sunarak ziyaret etmeleri, Şerif Hüseyin'in memnuniyetine sebebiyet vermişti. Ancak bütün bu sahte bağlılık bildirilerinin olduğu bu dönemde, aynı anda Şerif Hüseyin İngilizlerle iletişimini en üst düzeyde sürdürmekteydi. Cemal ve Enver Paşalar'ın II. Kanal Harekâtı'na destek sağlamak için Hicaz'da buldukları sıralarda, Şerif

36 Akalın, a.g.e., s. 426

37 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 2.

38 "Feridun Kandemir Anlatıyor Durmuş Efendi İblisi Çölden Nasıl Kovdu?" 29 Nisan 1963.

39 Mustafa Bostancı, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, C. 7, S. 14, Yaz, Ankara, 2014, s. 4.

Hüseyin Mcmohan'a beşinci mektubunu göndermekteydi. Şerif Hüseyin, bu mektupta Türk Ordusu'nun bölgedeki stratejisini, kuvvet yapısını, savaş ve harekât planını, eksiklikleri, zayıf kısımları ve kendisinin isyan yönetimine dair detaylarını paylaşılmaktaydı⁴⁰.

Şerif Hüseyin ile Mcmohan arasındaki mektuplaşmalar büyük bir gizlilikle devam ederken oğlu Faysal, Türk Ordusu'nun bölgedeki hareketine destek olmak amacıyla Cemal Paşa'nın Şam'daki karargâhında bulunuyordu. Faysal, bu konumundan faydalanarak buradan elde ettiği bütün bilgileri babasına aktarıyordu. Bir nevi Emir Faysal casusluk faaliyetlerinde bulunarak Türk cephe hattındaki bütün stratejik bilgileri babasına raporluyordu⁴¹. Nitekim bütün bu Mcmohan-Şerif Hüseyin mektuplaşmalarından sonra, 10 Mart 1916'de son şeklini alan Şerif Hüseyin-İngiliz Antlaşması'yla, İngilizler Şerif Hüseyin'e Ortadoğu'da kurulacak Büyük Arap Devleti'nin liderliğini vaat ederek, onu Osmanlı Hükümeti'ne karşı isyana teşvik etmişlerdi. Bunun karşılığında İngilizler, ilk etapta Şerif Hüseyin'e 773 bin Sterlin tutarında mali destek sağlamışlardı. Osmanlı Ordusu'na, bu antlaşma ile, böylece Hicaz'da yeni bir cephe daha açılmış bulunuyordu ki bu durum, bölgenin her yönüyle savunulması dâhil lojistik destek ve ulaşım, haberleşme imkânlarının Osmanlı aleyhine dönmesi anlamına geliyordu⁴².

Şerif Hüseyin ile İngiltere arasında isyan girişimine yönelik ilk temas daha savaş başlamadan Şubat 1914'te Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın Kahire'de Lord Kitchener ile görüşmesiyle gerçekleşmişti. Abdullah bu sıralarda Osmanlı Mebusan Meclisi'nde, mebus olarak bulunuyordu⁴³. Şerif Hüseyin ile İngiltere arasındaki temaslar şubat ayı içerisinde Ali isimli bir habercinin Kahire'den yola çıkarak, Mekke'de, Şerif Hüseyin'in evinde Şerif ile gerçekleştirilen iki görüşmeyle devam etti. Ardından Abdullah, Nisan 1914'te Kahire'de Romald Storrs ile gerçekleştirdiği bir diğer görüşmede İngiltere'den taleplerini daha net bir şekilde dile getirmişti⁴⁴. Bu görüşmeler yaşanırken Necd Emiri Vahhabi İbn Suud ise çok önceden İngiltere ile temas gerçekleştirmişti ve bölgede İngiliz çıkarları doğrultusunda etkin bir şekilde çalışıyordu. Osmanlı Devleti cihat ilan ettiğinde Şerif Hüseyin gibi İbn Suud'tan da cihada destek talep etmişti⁴⁵. Ancak bu girişim ve taleplere rağmen her iki kabile reisi de aleni destek vermekten çekinerek, bölgede yaşanan gelişmeler doğrultusunda

40 İsmail Köse, İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı, Selis Yay., İstanbul, 2014, s. 138.

41 A.g.e., s. 142.

42 Bostancı, a.g.m., s. 7; Neticede 1914 yılı başlarından 1916 yılı ortalarına kadar devam eden Şerif Hüseyin ve diğer Arap Kabileleri'nin birbirlerinden habersiz bir şekilde İngiltere ile haberleşmesinden Osmanlı İstihbaratı, aleni bulgulara ve kanıtlara rağmen zamanında haberdar olamamıştı. Dahası Osmanlı İstihbaratı, bu iletişimden haberdar olamamakla birlikte Osmanlı Ordusu içerisindeki bazı subayların Şerif Hüseyin'in isyan etmekte olduğu yönündeki bazı haberleri Osmanlı karargâhına iletmeleri "*Şerif Hüseyin ile Osmanlı Devleti'nin arasını açmaya yönelik bir girişim olduğu*" gerekçesiyle bu tür haberleri yayanların divan-ı harpte yargılanması bile gerçekleşmişti. Nitekim bu istihbarat zafiyeti Osmanlı Hükümeti ve Ordusu'nun bölgedeki gelişmeleri çok iyi okuyamamasından dolayı, bu durum Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olacaktı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, a.g.e., ss. 163-180; Enver ve Cemal Paşalar Mekke'ye gerçekleştirdikleri bu ziyarette heyet, kentte giriş kapısının dışındaki açık dümdüz ovada, tozlu havada talim yapan ve atların üzerinde cirit oynayan askeri seyrederken, Enver Paşa, Faysal'a dönerek "*Tüm bunlar Cihad'a katılacak olan gönüllü askerler mi?*" diye sorunca Faysal, evet, diye karşılık verdi. Ziyarette Faysal, Arap kabile reislerini birer birer Enver ve Cemal Paşa ile tanıştırdı. Müzhec Kabilesi'nin Reisi Şerif Ali İbn El-Hüseyin Faysal'ın kulağına eğilerek "*Efendim, bunları şimdi öldürelim mi?*" diye fıslıdayınca Faysal: "*Hayır şimdi olmaz; onlar şimdilik bizim misafirlerimiz.*" şeklinde cevap vermişti. Faruk Yılmaz, **General Allenby'nin Hatıratı**, Arap İllerimizin Elimizden Çıkış Öyküsü, Berikan Yay., Ankara, 2003, s. 31.

43 Görüşme ile ilgili detayları İngiltere Dışişleri Bakanlığına aktaran Kitchener, Abdullah'ın kendisinden Bab-ı Ali'nin babasını Hicaz Emirliği görevinden azletmeye teşebbüs etmesi durumunda İngiltere'nin girişimlerde bulunarak bunu engelleyip engellemeyeceğini sorduğunu, ifade etti. Ayrıca Kitchener, Abdullah'ın eğer Bab-ı Ali böyle bir adım atarsa, Hicaz'daki kabilelerin Şerif için savaşacaklarına değinerek, durum böyle bir hal alır ise İngiltere'nin kendilerine yardım edeceğini umduğunu da aktardığını, dile getirecekti. Köse, a.g.e., s. 62.

44 Köse, a.g.e., s. 69.

45 A.g.e., s. 72.

İngiltere ile ilişkilerini kendilerinin çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışacaklardı. 1916 yılında Osmanlı İstihbaratı, gerek Şerif'in ve gerekse İbn Suud'un İngiltere ile temaslarının boyutlarını öğrendiğinde ise İngiltere her iki kabile reisi ile çıkarları doğrultusunda antlaşmalar imzalamış ve onların Osmanlı Hükümeti'ne isyan bayrağı çekmelerine vesile olmuştu.

Şerif Hüseyin'in isyan hareketi gerçekleştiğinde Hicaz'da 22. Osmanlı Fırkası'na bağlı 128.,129. ve 130'uncu bölükler bulunuyordu⁴⁶. Bu bölükler içerisinde Ali Durmuş Bey'in görev aldığı kıt'a da vardı⁴⁷. Ayrıca 21. Asir Fırkası'nda da biri Kunfuza'da diğeri Leyis'te olmak üzere iki bölük bulunmaktaydı. Hicaz'da bulunan Osmanlı neferlerinin sayısı 12 bin civarındaydı. Bunlardan 4 bini Fahrettin Paşa komutasında Medine'de, 3.500 nefer de yazın Taif'te ikamet eden Vali Galip Bey'in komutası altındaydı. Mekke'de 1200 nefer ise Derviş Bey'in komutası altında, Cidde'de ise 2600 Osmanlı neferi bulunuyordu. Ayrıca Yenbu'nun ve tren yolu istasyonlarının muhafızları mevcuttu⁴⁸. Dolayısıyla isyan hareketi başlayıp her yerlere saldırılar düzenlendiğinde Osmanlı Ordusu, mevcut durumu ile bu saldırılara karşı koymada oldukça zorlanıyordu. Ali Durmuş Bey'in de ifade ettiği gibi Osmanlı Ordusu içerisinde var olan Arap subay ve erlerinin de bu durumdan istifade ederek birtakım ihanetler içerisine girebilecekleri endişesi vardı. Nitekim bu endişeler sonraki süreçte gerçeğe dönüşecekti. Osmanlı Ordusu'na rehberlik yapan bazı Arap kabilelerinin ihanet ederek Türk birliklerini yanlış yollara sevk etmek süratıyla İngilizlerin veya asi Arapların ellerine esir düşmelerine neden olacaktı.

Ali Durmuş Bey'in, isyanın gerçekleşmesinden sonra Hicaz'da bir yandan asayişini temin etmek suretiyle çalışmalarını diğer taraftan sürdürdüğü istihbarat faaliyetleri Osmanlı Kuvvetleri'nin bölgedeki hareket kabiliyetine ivme katıyordu. Ali Durmuş Bey, Arap asıllıydı ve elde ettiği birçok istihbarat bilgilerini üstleri ile paylaşıyordu. Daha önce de bahsedildiği gibi kendisinin Bedevilerin içerisinde sürekli olarak bulunması, onların hareketlerini ve sadakat derecelerini biliyor olması, Osmanlı Kuvvetleri'nin ani baskınlara karşı teyakkuz durumuna geçmelerine imkân tanıyordu. Bu noktadan bakıldığında Ali Durmuş Bey, aslında kilit bir mevki işgal ediyordu. Bahriye Nazırı ve aynı zamanda Suriye Valisi olarak görev yapan Cemal Paşa'nın, 9 Mayıs 1917'de Ali Durmuş Bey'in bu konumunu takdirle karşılayarak kendisine şu mektubu göndermesi, onun bu görevinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermekteydi:

"Aziz Kahraman Durmuş Efendi,

Seni bütün ruhumla ve vatan hissiyle tebci ederim. Allah bin defa senden razı olsun. Senin ferdî kahramanlıkların tarihe girecek kadar büyüktür. Benim hisse-i mubahatım çoktur. Çünkü sen ordu namına hareket ederken diğer taraftan vilayet asayişini de te'min ettin. İnşallah ankarib'de (yakın zamanda) nail-i mükâfat olacaksın. Sırf Urbana (Çöl Araplarına) balçık mecburiyetinde bulunduğun ziyafet ve buna mümasil fedakârlıklar için size altın yirmi beş lira evrak-ı nakdiye gönderiyorum. İndel-icab (gerektiğinde) daha da göndereceğim."⁴⁹

Arap İsyanı iyice alevlendiğinde, Şerif Hüseyin ve adamları Osmanlı Ordusu'nda görevli Arap asıllı subaylara gizlice haberler göndererek, onları kendi yanına çekmek için tehdit ediyordu. Nitekim Şerif Hüseyin ve adamlarının bu tehditlerine Ali Durmuş Bey de maruz

46 Bostancı, a.g.m., s. 8.

47 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 12.

48 Bostancı, a.g.m., s. 9.

49 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 9.

kalmıştı. Kendisinin Arap asıllı olması ve akrabası Şeybizade Hasan Efendi'nin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Mekke Mebusu olarak bulunması, onu başta Şerif Hüseyin olmak üzere, asilerin gözünde bir an önce ele geçirilmesi gereken kişiler sıralamasında ön sıralara yerleştirmişti. Ayrıca Ali Durmuş Bey, 1915 yılından itibaren Osmanlı Hükümeti'nden gelen seferberlik emrinin uygulanması noktasında Bedeviler'den asker ve jandarma kaydı yapması Şerif Hüseyin'in oldukça tepkisini çekmişti. Osmanlı Hükümeti, kutsal olduğu gerekçesiyle 1915 yılına kadar Hicaz Bölgesi'nde seferberlik emrini uygulamamıştı. Ancak Çanakkale Savaşları sonrasında oluşan ağır kayıplar doğrultusunda asker sayısı azalınca askere alma kanununun Hicaz'da da uygulanması istenmiş⁵⁰ ve bu kanun doğrultusunda Ali Durmuş Bey, Bedeviler'e işlem yapmaya başlamıştı. Bu durum doğal olarak Bedeviler arasında büyük tepkiye neden olmuştu.

Ali Durmuş Bey, Şam Harp Okulu'ndan mezun olduğu günden beri Yemen, Hicaz ve Suriye Bölgelerinde görev yapmış, bölge eşrafı tarafından da yakinen tanınmıştı. Dolayısıyla ailesinde mebus olarak birisinin de bulunması, onu ve ailesini Hicaz coğrafyasında son derece önemli bir pozisyona sokmuştu. Şerif Hüseyin'in isyanı ile birlikte Hicaz'da Arap asıllı Osmanlı Hükümeti'ne sadık subayların güvenliğinin iyice tehlikeye düşmesi, Ali Durmuş Bey'i çok rahatsız etmiş olacak ki Osmanlı Ordu Komutanlığı'na yazdığı bir mektupta bu hususa açıkça değinerek ailesinin Akabe'den alınarak İstanbul'a naklettilmesi için izin talep edecekti. Ali Durmuş Bey, mektubunda savaşın ilanından beri 44 ay boyunca çöllerde kaldığını, bu durumun kendi sağlığını çok kötü etkilediğini ifade ederek, bu süre boyunca Şerif Hüseyin ve asilere karşı takındığı tavırlardan ve onlara karşı faaliyette bulunmasından dolayı asilerin aleni düşmanı olduğuna dikkat çekiyordu. Kendisinin ve mebus olarak görev yapan, aynı zamanda akrabası olan Şeybizade Hasan Efendi'nin hükümete olan sadakatinden bahsederek, artık düşman bir ülkenin topraklarında görev yapar halde olduklarından hükümet lehine birtakım cereyanlardan hali kalmadığına da değiniyordu. Ali Durmuş Bey, mektubunda bu tehlikeye binaen amcazadesi Şeybizade Hasan ve kendi ailesinin güvenlik için İstanbul'a naklettilmesini talep ederek, bu konuda hükümetten kendilerine yardımcı olunmasını istirham etmekteydi⁵¹. Ali Durmuş Bey'in ailesini böylesine tehlikeli gördüğü bu ortamdan kurtarmak için yazdığı bu mektuba, Nezaretten yalnızca ailesinin parasız sevki noktasında izin çıkmış; fakat kendisinin bölgeden ayrılmasına müsaade verilmemiştir⁵².

Ali Durmuş Bey, son derece hassas bir dönemde ailesini İstanbul'a naklettiği halde yine de birçok akrabası Akabe ve Mekke'de bulunuyordu⁵³. Daha sonraları kendisi bu durumu çok fazla dert etmemiş olacak ki Şerif Hüseyin ve adamlarının isyan girişimlerine karşı devlete sadık bedevi Araplarla birlikte çok daha etkin bir mücadelenin içerisine girilmesi için Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan bizzat yardım talep edecekti. Cemal Paşa onu daha önceki çalışmalarından dolayı tanıyordu ve yukarıda da belirttiği gibi ona samimi itiraflarla dolu bir tebrik mektubu göndermişti. Belki de bu samimi diyaloga bağlı olarak Ali Durmuş Bey, 1918 yılının başında Şerif ve oğullarının isyanı ile baş edebilmek için Cemal Paşa'ya, sadık Bedevilerin yazmış olduğu bir mektubu ulaştırıyordu. Mektupta kendilerine

50 Köse, a.g.e., s. 73.

51 Ali Durmuş Bey, mektubunda amcazadesi ve kendi ailesi olmak üzere toplam nüfusun on sekiz kişiden ve altı ton ev eşyasıyla parasız bir şekilde İstanbul'a sevkini talep etmekteydi. ADÖ Özel Arşivi Belge No: 8.

52 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 8; Neticede ailesi bu talep doğrultusunda İstanbul'a intikal ettirilmesine rağmen Ali Durmuş Bey'in babası dâhil, diğer yakın akrabaları Mekke'de ve Akabe'de kalmıştır. Ali Durmuş Bey, Anadolu'ya geçtikten sonra özellikle Milli Mücadele zafere ulaştıktan sonra, akrabaları ile mektuplaşmayı sürdürerek onlardan haber almaya devam etmişti. Torunu Serdar Özakıncı ile Röportaj: 30.01.2017.

53 Ali Durmuş Bey, Anadolu'ya geçtikten yıllar sonra akrabalarıyla mektuplaşmayı sürdürmüş ve oradan kalan taşınmaz mülkleri hakkında bilgi almıştı.

gelen bilgi doğrultusunda Almanya ve Avusturya Orduları'nın İtalya Cephesi'ndeki başarıları ve Çarlık Rusya'sında gerçekleşen ihtilalin, kendilerini ne kadar memnun ettiği bilgisi paylaşarak yakın bir gelecekte şerefli bir sulhun gerçekleştirilmesine olan inancın tam olduğu vurgulanıyordu. Bedeviler, mektupta bu bilgi ve temennileri paylaştıktan sonra asilerin bölgede yapmış oldukları yıkıcı faaliyetlerden de bahsederek, bu asilerin, Arap topraklarını taksim etmek niyetinde olduklarına değiniyorlardı. Dolayısıyla bunlara karşı kahraman ve sadık Bedeviler olarak seyirci kalmak istemedikleri dile getirilerek, özellikle Hicaz Bedevilerinden Huveytat Belga ve Beni Sahr urbanlarının yaptıkları ihanetlere seyirci kalmak istemediklerinden kendilerine silah ve cephane gönderilmesi için Cemal Paşa'dan destek istiyorlardı. Ayrıca mektubunda sadık Bedevi aşiretlerine kendilerinin Şam'da bulunduğu vakit hükümet tarafından silah ve cephane sözü verildiğini hatırlatarak, isyan başlangıcında Hicaz hattının muhafaza edilmesi görevi verildiğini ancak "...urban arasında birtakım yalan şayialardan dolayı..." hükümete sadık urbanların çöle doğru çekilerek "...işlerin karma karışık..." duruma geldiği ifade ediliyordu⁵⁴.

Mektupta yazıldığı tarih olarak Ocak 1918 kaydı düşülmüştü. Bu tarih bölgede birçok belirsizliklerin devam etmekle birlikte Şerif Hüseyin ve adamlarının Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlarının iyice ayyuka çıktığı bir döneme denk geliyordu. Osmanlı Ordusu'nun özellikle Akabe'nin kaybedilmesi ile birlikte Kızıldeniz ile bağlantısı kesilmiş bir halde Suriye Cephesi'ni tutma uğraşı içerisine girmişti. Dahası mektubun muhatabı olan Cemal Paşa, Suriye'de kudretli bir konumda değildi. Çünkü bizzat Enver Paşa'nın gelişi ile 24 Haziran 1917'de Halep'te gerçekleştirilen bir toplantıdan sonra Suriye ve Filistin Cephesi'nde komuta kademesinde bazı değişikliklerin yapılması gündeme gelmişti. Neticede bu toplantının da etkisi ile 15 Temmuz 1917'de Suriye Cephesi'nde Yıldırım Orduları Grubu kurularak grup komutanlığına Alman General Falkenhayn'ın getirilmesine karar verilmişti. Bu değişiklik Suriye Cephesi'nde bazı ordu komutanlıklarının lağvedilmesi anlamına geliyordu. Bu durum Cemal Paşa'yı hiç memnun etmese de...⁵⁵ Fakat Cemal Paşa, Suriye ve Garbi Arabistan Umumi Komutanlığı görevini sürdürmekle birlikte, Bahriye Nazırı olarak da görevinin başındaydı. Ali Durmuş Bey'in aracılığı ile bazı aşiret reislerinin, Cemal Paşa'dan mektupla yardım istemeleri, bölgede asilere karşı hala bir şeyler yapılabileceği umudunun taşındığını göstermekteydi.

Akabe'nin Asi Bedevilerin Eline Geçmesi

Savaşın başından beri Akabe havalisi, beklendiği gibi, stratejik bir öneme sahip olmasından dolayı geceli gündüzlü devam eden yoğun bir mücadeleye sahne oluyordu. Bu durum burada görev yapan askeri personelin yorgun düşmesine sebep olduğundan ordu komutanlığı, bazı hallerde bu derece zor koşullar altında görev yapan personelin tebdil-i hava edilerek dinlendirilmesi yoluna gidebiliyordu. Nitekim 1916 yılının sonlarına doğru Akabe havalisinde yoğun bir şekilde görev yapan üst düzey personelin Beyrut Jandarma Mıntika Müfettişliği tarafından bir süreliğine değiştirilmesi sağlanmış; ancak Ali Durmuş Bey'in görev yerinde kalması uygun görülmüştü⁵⁶. Şüphesiz bu duruma neden olan en büyük etken kendisinin Arap asıllı olmasından dolayı bölgeyi çok iyi tanınması ve Bedevi aşiretlerle çok iyi diyalog sürdüremesiydi. Müfettişliğin bu kararındaki isabet, savaşın devam eden yıllarında ortaya çıkacak ve Ali Durmuş Bey, Akabe'de bulunduğu süre zarfında birçok kritik mevkide görev almaya devam edecekti. Bu arada Bab-ı Ali Hükümeti, bir yandan savaş devam ederken diğer taraftan olası bir durumda Hicaz'ın

54 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 16.

55 Umar, a.g.e., s. 274.

56 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 13.

tahlîye edilip edilmeme konusunu tartışmaya açmış bulunuyordu. Öyle ki Şerif Hüseyin'in isyan etmesi ve isyanın kısa sürede Hicaz Bölgesine yayılması, Hicaz'daki kuvvetlerin yetersizliğini ortaya koymuştu. Ali Durmuş Bey'in de başında bulunduğu kuvvetlerin, isyanın yayılmasını engellemek, Medine'yi korumak ve Medine-Şam Demiryolu'nu kontrol altında tutmak gibi çok önemli görevleri vardı. Tahliyenin başlamasıyla birlikte, çevredeki kabileler ayaklanabilir ve Arap İsyanı daha geniş bir alana yayılabilirdi⁵⁷. Bütün bu hesaplar içerisinde Osmanlı Hükümeti, Hicaz ile ilgili nihai kararını verene kadar, Medine'nin de dâhil olduğu Hicaz Kuvvetleri Komutanlığı sürekli teyakkuz bir halde gelişmeleri takip ederken; diğer yandan da güvenliği sağlama faaliyetlerini sürdürmeye çalışıyordu. Ali Durmuş Bey, Akabe Bölgesi başta olmak üzere, bölgede güvenliği sağlama çalışmaları sırasında, en çok Bedevi Arapların saldırılarına maruz kalıyor ve sık sık Osmanlı Ordusu'nun ikmal yolları ile irtibatının kesilmemesi için çok yoğun bir mücadele veriyordu.

Akabe Limanı ve çevresi, İtilaf Güçlerinin Suriye'deki işgalin devamlı kılınması noktasında büyük bir ehemmiyet arz etmekteydi. Akabe'nin stratejik konumundan dolayı buraya sahip olan bir kuvvet, El-Ariş ya da Süveyş Kanalı'nı tehdit edebilirdi. Asi Bedevi Arapların ise Akabe'ye, cephelerini genişletmek ve İngilizlerle bağlantı kurmak açısından ihtiyaçları vardı. Akabe Körfezi, Kızıldeniz'de Türk Ordusu'nun elinde kalan tek liman olduğu için, Osmanlı Devleti açısından çok büyük bir önemi vardı. Burada görev yapan kuvvetler de bunun farkındaydılar⁵⁸. İngilizlerin yardımlarıyla Asi Bedevi Araplar, Akabe'yi ele geçirmek için 9 Mayıs 1917'de beş yüz elli kişilik bir kuvvetle saldırıya geçtiler. Bu sırada Akabe'yi Ali Durmuş Bey'in de bağlı bulunduğu Jandarma Komutanlığı dâhil, ancak üç yüz kişiden oluşan bir kuvvet savunuyordu. Savaşın başından beri Akabe her an bir saldırı ile karşı karşıyaydı⁵⁹. Saldırı zaten bölgede çok az sayıda olan Osmanlı Kuvvetleri'nin durumunu iyice zora soktu. Burada gerçekleşen şiddetli çarpışmalarda Ali Durmuş Bey bacağından yaralanmış ve askeri hastanede yirmi yedi gün boyunca tedavi edilmişti⁶⁰. Böylece Ali Durmuş Bey, biri Yemen'de olmak üzere, görevi sırasında ikinci kez yara almış oluyordu.

Akabe Osmanlı Kuvvetleri'nin gayretli çarpışmalarına rağmen kısa sürede asilerin eline geçmişti. Böylece, Kızıldeniz ile tek liman bağlantısı da kesilmiş oldu. Ali Durmuş Bey, Akabe'de günler süren çarpışmalarda göstermiş olduğu üstün başarı ve fedakârlıktan dolayı Liman Van Sanders tarafından Temmuz 1917 tarihinde Alman Kralı adına ikinci dereceden Demirhaç Nişanı ile taltif edilecekti⁶¹. Bu nişan, bizzat Erkan-ı Harbiye Reisi imzası ile Şam'da bulunan Sekizinci Ordu Komutanlığı vasıtasıyla Eylül 1917'de Ali Durmuş Bey'e ulaştırıldı⁶². Fakat Akabe artık Osmanlı Kuvvetleri'nin elinde değildi. Bu durum, Osmanlı Orduları için Suriye Cephesi'nde sonun başlangıcı demektir.

İngilizler ve Araplar, Akabe'yi aldıktan sonra kısa sürede bu bölgenin, Suriye'ye isyanı yaymak ile görevli Faysal tarafından bir üs haline getirilmesini sağladılar. Akabe Körfezi'nin

57 Yüksel Nizamoğlu, "1917 yılında Hicaz Cephesi; Arap İsyanının yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı", Bilig, Yaz, S. 66, Ankara, s. 123.

58 Umar, a.g.e., s. 267.

59 Umar, a.g.e., s. 268.

60 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 11.

61 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 14; Ali Durmuş Bey'e 2. Dereceden Demirhaç nişanı beratının verildiği tarihte İstanbul'da Suriye Cephesi'ni son derece yakından ilgilendirecek bir komuta değişikliğine gidilecekti. Buna göre Suriye'de bazı ordu grupları lağvedilerek Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığının kurulmasına, oluşturulan bu ordu komutanlığının yönetiminin de Alman General Falkenhayn'a verilmesine karar veriliyordu. Umar, a.g.e., s. 274.

62 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 15.

de kontrol altına alınması ile Asi Araplar daha rahat bir şekilde İngiliz askeri kaynaklarından faydalanma imkânı bulmaya başladılar. Bundan sonra Faysal, İngiliz Generali Allenby'nin emrinde olmak üzere yanındaki Arap Kuvvetleriyle Akabe'de toplanıp Filistin'de savaşan İngiliz askerlerinin sağ kanadını korumakla görevlendirilmişti⁶³.

Suriye'nin Tahliyesi ve Ali Durmuş Bey'in Esir Düşmesi

Akabe'nin düşmesi, Suriye-Filistin Cephesi'nde Osmanlı Devleti için sona giden geniş çaplı bir çekilmenin bir nevi başlangıcı sayılabilir. Çünkü Osmanlı Ordu Karargâhı Suriye ve Filistin'deki kuvvetleri tek bir çatı altında Yıldırım Orduları Komutanlığı'nda birleştirse de adeta toparlanmaya zaman kalmadan General Allenby komutasındaki İngiliz Ordusu, Faysal komutasındaki Arap Ordusu ile koordineli olarak 19 Eylül 1918'de Nablus'un güneyinden Osmanlı Ordusu'nun savunduğu mevzilere büyük bir taarruz hareketi başlattılar. Nablus Meydan Muharebesi olarak geçen bu savaşta Osmanlı Orduları büyük bir zayıf vermiş, Batı Şeria'da etkili bir savunma hattı tesis edemedi ordu birlikleri Şeria Nehri doğusuna geçerek Suriye'yi savunma gayreti içerisine girmişti⁶⁴. İngilizler, hızlı bir şekilde çekilen Türk Kuvvetlerini takip ederek 25 Eylül'de Amman'ı bir taarruz sonucunda zapt ettiler. Bu çekiliş esnasında Osmanlı Ordusu'na İngiliz Hava Kuvvetleri ve Asi Bedevi Araplar tarafından saldırılar düzenlenmektedir. 25 Eylül'de İngilizler, Hayfa'yı işgal ettiler⁶⁵. Osmanlı Yıldırım Orduları geri çekilmeye devam ederken, sık sık Asi Bedevilerin saldırılarına da maruz kalmaya başladı. Öyle ki 29 Eylül'de 48. Tümen Mesmiye'ye ulaştığında, 8. Kolordu komutanı ile karargâh subayları Dürzilerin saldırısına uğrayarak komutan yaralanmış ve kurmay başkan vekili ile bir kısım personel şehit olmuştu⁶⁶. Mareşal Liman Von Sanders, Yıldırım Orduları Karargâh'ını 25 Eylül'de Halep'e naklederek buradan ordunun savunma hattını kontrol ediyordu. Bu arada Mersinli Cemal Paşa komutasındaki 4. Ordu savaşa devam edemeyecek düzeyde ağır bir zayıf vermişti. Bu durum cephenin tamamen çökme tehlikesini ortaya çıkardı. 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 8. Ordu Komutanı Cevat Paşa ve 4. Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa 25-26 Eylül gecesi Dera'da buluşarak, burada bir savunma hattı oluşturmaya karar verdiler. Bu sırada Mareşal Liman Paşa, 8. Ordu Komutanı Cevat Paşa ve 22. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey'e artık ihtiyaç duyulmadığını belirterek, bu komutanların İstanbul'a geri dönmelerini istedi⁶⁷. Aslında bu, bozguna uğramış birliklerin çekilirken cephenin küçültülmesi anlamına geliyordu. Bu arada General Allenby, emrindeki birliklerle Şam'ı ele geçirmek için son hazırlıkları yapıyordu. Allenby, Dera'yı İngiliz 4. Süvari Tugayı'nın desteğindeki Faysal komutasındaki Arap Ordusu'na devrederek Şam'a yöneldi. Bu sırada Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'ndan verilen emirde 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın çekilen kuvvetlerin başında kalacağı, Mersinli Cemal Paşa emrinde bulunan ve Ali Durmuş Bey'in de görev aldığı 4. Ordu'nun Şam'da savunma hazırlıkları yapılacağı bildirildi⁶⁸. Ali Durmuş Bey, Akabe'nin düşmesinden sonra 4. Ordu'da istihbarat şubesinde görevlendirilmişti. Bu sırada 4. Ordu, gelen emirle Şam'da savunma hazırlıkları yaparken, şehirde büyük bir güvensizlik ortaya çıkmaya başladı. Şerif Hüseyin'in adamları, Şam'da halkı isyana teşvik ederek, Osmanlı Ordusu'nun ikmal yollarına saldırılar düzenliyorlardı. Bu sırada Şam'a çekilme sırasında dağılmış birliklere mensup veya birliklerinden ayrı düşüp arkadan gelen Türk askerleri Asi Bedevilerin ellerine

63 Umar, a.g.e., s. 268.

64 Cemal Kemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 45, Bahar 2010, s. 41.

65 Umar, a.g.e., s. 314.

66 A.g.e., s. 315.

67 Kemal, a.g.m., s. 42; Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., 2010, s. 395.

68 Sander, a.g.e., s. 395.

düşüp esir ediliyor veya öldürülüyorlardı⁶⁹. Şam'a bir şekilde ulaşip savunma hattı kurmaya çalışan birlikler, bütün yokluğa rağmen mücadelelerini sürdürüyorlardı. Ancak koşullar son derece elverişsizdi. Bu geri çekilmeyi anılarında anlatan Binbaşı Vecihi Bey, bu durumu şu şekilde izah etmekteydi:

*"...Bizim ordu kolbaşısıyla bulunduğu Ezraa istasyonu takiben Şam'a 60 kilometre uzaktaydı. Birlikler Hicaz Demiryolunu takip ediyorlardı. Havran Yaylası, düz fakat ekser yerler taşlık idi. Bilhassa demiryolu istikameti, suhuletle, emniyetle yürümeğe mani idi. Bahusus efradımız bir haftadır, Fasilasız, devam eden yürüyüşlerle yorgun, bir çorba bile içmemişlerdi. Bütün gayretini sarf etse birliklerimiz ancak bir günde, 20 kilometre yürüyebilirdi. Bu duruma göre biz ancak Şam'a üç gün sonra ulaşabilecektik. Bahusus, biz havran yaylasından geçerken, köylülerin taarruzuna maruz kaldığımız için yürüyüşümüz hayli sekteye uğruyordu. Diğer taraftan İngiliz uçakları da tacizden geri kalmıyorlardı. Eğer bu telgraf doğru ise İngilizlerin bizden evvel Şam'a gideceklerini kabul etmek icab ediyordu."*⁷⁰

Osmanlı Ordusu Şam'a doğru çekilmeye devam ederken, İngiliz ve Arap Kuvvetleri Şam'ı savunmak için alınmak istenen tedbirleri engelliyorlardı⁷¹. Özellikle Şam'da Faysal'a bağlı kuvvetler, Osmanlı Ordusu'nun cephe gerisi hatlarına saldırılar düzenliyorlardı. Neticede Osmanlı Kuvvetleri ve idarecileri Şam'ı savunma fırsatı bulamadan 30 Eylül'de, öğle saatlerinde şehri boşaltarak Halep yönünde intikale başlamışlardı. Arap ve İngiliz Orduları 1 Ekim'de Şam'ı ele geçirdiler. Şam'ın elden çıkması halkın ve ordunun moralinin bozulmasına neden olmuştu. Bunun üzerine Padişah VI. Mehmet Vahdettin bir bildiri yayımlayarak ordunun moralini düzeltmek istemişti⁷².

Öğleden sonra Şam'ı terk edenler dışında şehirde kalanlardan hemen herkes esaretten kurtulamamıştı. Aynı gün Şam'ın kuzeye uzanan iki kolundan biri olan Rive Boğazı işgal edilmiş, Duma yolu tutulmuştu. Artoz ve Kisve taraflarında cereyan eden muharebelerden kurtulup da Şam'a gidenler şehir içinde Nebek yolunu takip edenler Duma yakınlarında esir düşmüşlerdi. 30 Eylül akşamı Kisve'ye ulaşabilen 4. Orduya mensup 48. Tümen, bu köyde düşmana tesadüf edince doğrudan çöl tarafına saparak bütün geceyi yollarda geçirmişti. Birlikler ertesi gün sabaha karşı Şam'a girmek istediği halde şehrin düşman tarafından işgal edildiğini anlayınca Duma istikametine girmiş, nihayet onlar da bütün çabalara rağmen 53. Tümen'in akıbetine uğrayıp esir edilmişlerdi⁷³. 48. Tümen'in geri çekilmesi sırasında Ali Durmuş Bey de bu birlikteydi. Tümenler, bölge halkının desteğini almak umuduyla Arap kılavuzların eşliğinde gizli geçitlerden güvenli yerlere geri çekileceklerini zannediyorlardı. Lakin Bedevi kılavuzlar kendilerinin rehberliğinde geri çekilen bu birlikleri İngilizlerin tuzağına düşürüp esir olmalarına neden olmuşlardı. Böylece Ali Durmuş Bey de Şam yakınlarında Asi Bedevilerin oyunlarıyla bu şekilde esir düşmüştü⁷⁴.

Şam'da kalan birliklerle asi Araplar arasında devam eden şehir muharebelerinde Osmanlı Ordusu yine de direnmeye çalışıyordu. Ne var ki düzensizlik ve başıbozukluk ordunun bütün dengelerini alt üst etmişti⁷⁵. Elde kalan birliklerle Halep'e oradan da

69 Sander, a.g.e., s. 396.

70 Murat Çulcu (Haz.), Erkan-ı Harb Binbaşı Vecihi Bey'in Anıları Filistin Ricati, Arba Yay., İstanbul, 1993, s. 72.

71 Umar, a.g.e., s. 316.

72 Kemal, a.g.m., s. 49.

73 Çulcu, a.g.e., s. 92.

74 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 14.

75 Şam'da sokak muharebeleri sırasında Türk Ordusu'nun yaşadığı sıkıntıları ve bu kargaşa anında Arap krallığının

İskenderun'a doğru çekilerek İngiliz Ordularının Anadolu'ya girmemesi için savunma tertibatı oluşturmaya çalışılacaktı. Bu tertibatın oluşturulmasında önce 7. Ordu Komutanı daha sonra ise Yıldırım Orduları Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa'nın büyük katkısı olmuştur⁷⁶.

Ali Durmuş Bey'in, Bedevilere esir düşmesi ile onun için esaret hayatı da böylece başlamış oluyordu. Kendisi diğer Türk ve Arap asıllı Osmanlı esirleriyle birlikte Şam'da Faysal'ın kontrolünde olan bir bölgede tutuluyordu. Kendisinin Arap olması ve yıllarca gerek Yemen'de, Hicaz'da ve gerekse Akabe'de, istihbarat birimleri dâhil, ordunun birçok kademesinde görev yapmış olması, kendisini diğer esirlere nazaran ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmişti. Nitekim bu durum kısa sürede Faysal ve adamları tarafından fark edilmiş ve Ali Durmuş Bey'e, Şam'da kurulmuş olan Faysal Hükümeti'nde görev alması teklif edilmişti. Ancak Ali Durmuş Bey, bu teklifi "...Bir Osmanlı subayı olması..." nedeniyle reddetmişti⁷⁷. Ali Durmuş Bey, bu andan itibaren, bu kez can güvenliği tehlikesi yaşamaya başlayınca bir yolunu bulup esaretten kurtularak Haziran 1919 yılının ortalarında Anadolu'ya kaçmıştır⁷⁸.

Anadolu'da İstiklal Mücadelesi ve Ali Durmuş Bey

Yıldırım Ordularının Şam ve Halep'ten hızlı bir şekilde Anadolu'ya çekildiği sıralarda Limmi Adası'nın Mondros Limanı'nda İtilaf Devletleri adına İngiltere ile Osmanlı Hükümeti arasında ateşkes görüşmeleri devam ediyordu. Görüşmeler neticesinde 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imza edilerek Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan

---

kurulduğuna dair bildirgenin nasıl okunduğunu ordu içerisinde görev alan Alman subay Hans Guhr şu şekilde anlatmaktaydı: *"İngiliz uçakları tekrar göründüler ve bize ateş açtılar. Şoför heyecandan yolu şaşırı. 800 metre arkamızdan İngiliz süvarilerinin geldiklerini görebiliyordu. Bu yüzden bir meyva bahçesinin içinden yaya olarak şehre doğru koştuk. Orada çok yakından üstümüze ateş edildi. Muhtemelen meyve çalmak istediğimizi zanneden bahçe sahibiydi. Kavurucu sıcak bizi iyice yorgun düşürmüştü ve aşırı susuzluktan ötürü azap çekiyordu. Biraz gittikten sonra mataralarını pis bir su birikintisinden doldurmak üzere olan üç askere rastladık. Maalesef biz de bu iğrenç, sarı sudan içtik; ama hiç olmazsa suydü ve soğuktu. Bu üç asker ardımızı emniyete aldı. Ve kısa sürede Baremde istasyonunun önündeki boş alana ulaştık. Burada şiddetli bir sokak muharebesi yapılıyor, birçok pencereden ateş ediliyor, sokağa taşlar ve kalaslar atılıyor. Çılgınlık atan kadınlar düzn damların üstünde dikilmiş ve koşuşturmakta olan askerlerin üstüne kızgın yağ döküyorlardı. Sokaklarda biteviye kurşunlar uçuşuyordu. Alman menzil binasına kadar tabanca elde binaların gölgesine sığınıp dikkatle gittik. Ordu komutanlığında yaver olan Binbaşı Rietzsch tam o sırada binadan çıkmıştı. Ve birkaç Alman subayı ile birlikte bir otomobile binmek üzereydi. Neredeyse ayakta duramayacak halde bizler de onlara katıldık ve önünde büyük bir kalabalığın katıldığı belediye binasına kadar süratle gittik. Şahane koşumlu bir kır ata binmi, zengin işlemeli bir elbise giymiş olan bir şeyh yüksek sesle bir bilgeyi okuyor; arkasında bayramlıklarını giymiş birçok Arap'ın oturduğu, çelenklerle süslenmiş bir araba duruyordu. Onlardan biri elinde büyük bir bayrak tutuyordu. Bütün bu olup bitenlerin ne manaya geldiğini kargaşada önce anlayamadık, ancak sonradan yeni Arabistan krallığının ilan edildiğini duyduk..."* Hans Guhr, Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omur Omuza, Çev. Eşref Özbilen, Türkiye İş bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 220.

76 Umar, a.g.e., s. 316.

77 Ali Durmuş Bey'in gelini Fitnat Özakını ile röportaj; Şerif Hüseyin esir aldığı Osmanlı Ordusundaki özellikle Arap askerleri kurulacak olan Arap ordusunda görev verileceği gerekçesiyle öldürmeyeceğini duyurmuştu. Köse, a.g.e., s. 190; Ali Durmuş Bey, anılarında son Şam muharebelerinde Türk ordusu ricat ederken ordunun çekilme hatlarını kesme niyetinden bulunan bedeviler üzerine birliği ile gittiğini buna dair fedakarlıklar hakkında Erkan-ı Harp Miralay ve Şam kumandanı Behçet Bey'i, 4. Ordu komutanı Mersinli Cemal Paşa'yı, Yıldırım Orduları komutanı Liman Von Sanders Paşa'yı, 20. Ordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı ve Miralay Mustafa İsmet Bey'i kaynak olarak göstermektedir.

78 Ali Durmuş Bey, yıllarca bu kaçış hikayesinin detaylarını ailesi dahil kimselerle paylaşmamıştır. Arap asıllı olması nedeniyle Asi bedevilerin elinden kaçarak kurtulduğu için kaçış öyküsü gizli tutulmuş olabilir. Nitekim Ali Durmuş Bey'in, gelini ve torunu Serdar Bey'in ifadesiyle Asi Araplar ailesine zarar verir gerekçesiyle değil kaçış hikayesi, elde tuttuğu onlarca belge, mektup ve yazılı anılarında sandıktan gün ışığına çıkartılıp okunmasına, olayların bilinmesine dahil yaşadığı müddetçe müsaade etmemişti. İlk defa torunu Serdar Bey'in bir Osmanlı askeri olan dedesinin yaptıklarının bilinmesini istemesi ile elimizdeki belgeler gün ışığına çıkartılarak okuyucu ile paylaşılmıştır.

yenik ayrılacaktı⁷⁹. Ancak Ateşkes Antlaşması olmasına rağmen İtilaf Devletlerinin, ilerlemelerine devam ederek, Anadolu'da birçok şehir ve kasabayı işgal etmeye başlamaları ile Anadolu'da bu işgallere karşı çetin bir direniş başlamıştı. Kuvva-i Milliye Birliklerinin Anadolu'nun işgal gören yerinde ortaya çıkması ile direniş tüm yurda yayılmış, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile birlikte de bu direniş örgütlü bir hal alarak "*Türk Milli Mücadelesi*" adını almıştır⁸⁰.

1919 yılı ortalarında Anadolu'da milli direniş, örgütlü bir hal almaya başladığında Ali Durmuş Bey, esir olarak tutulduğu Şam'dan Arap Hükümeti'nde görev alması yönünde kendisine yapılan bütün teklifleri reddederek Anadolu'ya geçmiş ve Anadolu'da alevlenen İstiklal Mücadelesi'ne dâhil olmuştu⁸¹.

Ali Durmuş Bey, Anadolu'ya geçtiğinde Anadolu, bir varoluş mücadelesi vermekteydi. Ülke bir taraftan işgaller ile mücadele ederken, diğer taraftan Anadolu'da ortaya çıkan Milli Mücadele aleyhtarı ayaklanmalarla çalkalanıyordu. Ali Durmuş Bey, böyle bir hal içerisinde ilk olarak Çankırı ve Kırşehir Jandarma Alay Komutanı olarak çetelere karşı Kuvva-i Takibiye Birliklerinde görev aldı. Bu yıllarda Bolu, Kastamonu ve Ankara'da cephe gerisi güvenliğinin sağlanmasında ve TBMM'ye karşı ortaya çıkan ayaklanmanın bastırılmasında etkin görevlerde bulundu. Kendi ifadesiyle "*İstiklal Muharebesi'nde evvelinden sonuna kadar...*" bulundu. Görevi sırasında dört beş vilayetin asayişini temin etmesinden dolayı valilerden, İstiklal Mahkemeleri'nden ve çeşitli Jandarma Umum Komutanlıkları'ndan defalarca takdir ve taltife mazhar oldu⁸². Milli Mücadele sırasında göstermiş olduğu yararlılıklardan dolayı TBMM tarafından 1926 yılında İstiklal Madalyası ile onurlandırıldı⁸³.

Ali Durmuş Bey, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde vatansever bir subay olarak görevine büyük bir azim ve fedakârlıkla devam ederek, 1925'ten 1928'e kadar Ankara'da, 1928'den 1930'a kadar Yozgat Jandarma Komutanlıkları'nda görev yaptı. 1930 yılında emekliliğe ayrılmasına rağmen, bir süre sonra tekrar göreve dönerek yaş haddini dolduracağı 1944 yılına kadar görevini sürdürdü. Emekli olduktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi listesinden milletvekili olmak amacıyla CHP Genel Sekreterliği'ne bir mektup yazarak talepte bulundu⁸⁴. Fakat torunu Serdar Bey'in ifadelerine göre bir süre sonra bu isteğinden vazgeçti.

Ali Durmuş Bey, yaşadığı müddetçe vatan ve millete sadık birisi olarak kalmış ancak bir imparatorluğun çöküşüne şahit olması, o imparatorluğun küllerinden yeni bir devletin doğuşu sırasındaki bütün sancılı süreçlerde en etkin bir şekilde görev almasına rağmen; yaşadıklarını birkaç not, röportaj ve mektup hariç sıralı bir anı olarak kaleme almamıştır. Emekli olduktan sonra Ankara'ya yerleşerek sade bir hayat yaşamaya başlamış, bu süre zarfında başta Kazım Karabekir, Refik Koraltan gibi birçok asker ve siyasi ile bağlantısını sürdürmüştü. Gelininin ifadelerine göre emekliliğinde birçok siyasi şahsiyet, TBMM oturumlarından ayrıldığında Ali Durmuş Bey'in evinin bahçesine uğrayarak, yorgunluk atma imkânı bulurlardı. Ali Durmuş Bey, Milli Mücadele'den sonra görevine devam ettiği sıralarda Akabe ve Mekke'de yakın akrabaları ile mektuplaşmayı sürdürmüş, doğup büyüdüğü topraklardan bu şekilde haberdar olmuştu. Ancak vefat ettiği 1957 yılına kadar

79 Mustafa Albayrak, Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri 17 Mart 1919-2 Ağustos 1919), AAM yay., Ankara, 1998, s. 44.

80 Resul Yavuz, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2016, s. 224.

81 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 17.

82 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 17.

83 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 18.

84 ADÖ Özel Arşivi Belge No: 17.

Arap topraklarını ziyaret etmemiş, ev içerisinde de eski anıları akla getirecek konuşmalara izin vermemiştir⁸⁵.

KAYNAKÇA

A.ARVIŞ BELGELERİ

- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 1.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 2.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 3.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 4.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 5.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 6.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 7.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 8.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 9.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 10.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 11.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 12.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 13.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 14.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 15.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 16.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 17.
- ADÖ, Özel Arşivi Belge No: 18.
- BOA, İDUİT, D. 76/16.
- BOA, İ.TAL.D.330/68.

B. SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

29 Nisan Tercüman 1963

C. KİTAP VE MAKALELER

- AKALIN, Durmuş, Süveyş Kanalı Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi, Yeditepe Yay., İstanbul, 2015.
- BİREN, Mehmet Tevfik, II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, C.I, Haz. F. Rezan Hürmen, Arba Yay., İstanbul, 1993.
- ÇULCU, Murat (Haz.), Erkan-ı Harb Binbaşısı Vecihi Bey'in Anıları Filistin Ricatı, Arba Yay., İstanbul, 1993.
- KAYRA, Cahit (Haz.), Hasan Muhiddin Paşa,Ah O Yemen 1904 İsyanı, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011.
- KÖSE, İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı, Selis Yay., İstanbul, 2014.

⁸⁵ Torunu Serdar Özakıncı'nın ifadelerine göre Ali Durmuş Bey kaçarak Anadolu'ya geldiği için, aile üyelerine bir zarar gelir endişesini yıllarca taşımış ve Arabistan'da bıraktığı akrabalarıyla mektuplaşmasına rağmen onları ziyaret etmemiş, orada bıraktığı mülklerden herhangi bir hak talebinde bulunmamıştır. Torunu Serdar Özakıncı ile röportaj: 30.01.2017.

- GUHR, Hans, Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omur Omuza, Çev. Eşref özbilen, Türkiye İş bankası Yay., İstanbul, 2007.
- İRTEM, Süleyman Kani, Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 1999.
- ÖKE, Mim Kemal, (Komisyon), Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İrfan Yay., İstanbul, 1995.
- SANDERS, Liman Von, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., 2010.
- SIRMA, İhsan Süreyya, Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyancıları, Düşünce Yay., İstanbul, 1980.
- UMAR, Ömer Osman, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938, AAM Yay., Ankara, 2004.
- TANDOĞAN, Muhammed, Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2013.
- YEŞİLYURT, Yahya, Medeniyetler Beşiği Kadim bir Osmanlı Ülkesi Yemen, Babiali Kültür Yay., İstanbul, 2011.
- YILMAZ, Faruk, General Allenby'nin Hatıratı, Arap İllerimizin Elimizden Çıkış Öyküsü, Berikan Yay., Ankara, 2003.
- .....,Rüştü Paşa,Ah o Yemen'dir, Berikan Yay., Ankara, 2004.

C. 1. MAKALELER

- BOSTANCI, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, C. 7, S. 14, Yaz, Ankara, 2014.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "1903 İsyanının Bastırılmasında Mersin Redif Taburu", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt. III, S.8, Mayıs, 2016.
- KEMAL, Cemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 45, Bahar 2010.
- NİZAMOĞLU, Yüksel, "1917 Yılında Hicaz Cephesi; Arap İsyanının Yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı", Bilig, Yaz, S. 66, Ankara.

D. 1. YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

- YAVUZ, Resul, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2016.

